

Torčec, Ledine 2004. - ranosrednjovjekovno naselje

Torčec, Ledine 2004 - Early Medieval Settlement

Tajana Sekelj Ivančan

Primljeno/Received: 15. 2. 2005.

Prihvaćeno/Accepted: 23. 3. 2005.

U razdoblju od 10. srpnja do 5. kolovoza 2004. Institut za arheologiju iz Zagreba u suradnji s Muzejom grada Koprivnice, obavio je nastavak sustavnih arheoloških istraživanja na lokalitetu Ledine u Torčecu. Tim su iskopavanjima istraženi ostaci triju ranosrednjovjekovnih objekata. Prvi, manji objekt u očuvanom dijelu naglašeno je izduženoga ovaloidnog oblika, dok su druga dva kvadratičnoga oblika. Zapune objekata ispunjene su tamnosmedesivom zemljom, ulomcima keramike, mnoštvom životinjskih zubiju i kostiju, lijepa te nešto metalnih predmeta. Osim ostataka triju objekata, evidentiran je i jedan kanal koji se protezao smjerom SZ-JI, zapunjen tamnosmedesivom zemljom, garom i sporadičnim nalazima keramike, te jedan ovalni ukop zapunjen tamnosmedesivom zemljom bez materijalnih ostataka.

Prema pokretnim materijalnim ostacima, pronađenima u objektima, poglavito malih noževa kratkog sječiva, nekoliko tipova malih keramičkih pršljenova za ribarske mreže, koštanih alatki od kojih je zanimljiv barpun te metalnih većih i manjih udica, može se zaključiti da u gospodarstvu stanovnika naselja na Ledinama veliku ulogu igra ribolov. Uzrok napuštanju naselja koje je postojalo tijekom 10. i 11. stoljeća (prema C¹⁴ analizi), vjerojatno je bilo plavljenje Drave.

Ključne riječi: Torčec - Ledine, ranosrednjovjekovno naselje, keramika

Key words: Torčec - Ledine, Early medieval settlement, pottery

U razdoblju od 10. srpnja do 5. kolovoza 2004. Institut za arheologiju iz Zagreba u suradnji s Muzejom grada Koprivnice, pod vodstvom dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, znanstvene suradnice, obavio je nastavak terenskih sustavnih i znanstvenih arheoloških istraživanja na lokalitetu Ledine u Torčecu (općina Drnje, Koprivničko-križevačka županija)¹. Uz voditeljicu istraživanja, u iskopavanjima je sudjelovala djelatnica Instituta za arheologiju, znanstvena novakinja mr. sc. Tatjana Tkalcćec te diplomirana arheologinja Kristina Jelinčić, stručna suradnica u Institutu za arheologiju².

Arheološko nalazište Ledine smješteno je sjeveroistočno od mjesta Torčec. Položaj, nadmorske visine 127,50 m, nalazi se na blago povišenoj dravskoj terasi, smještenoj zapadno od poljskog puta koji na istočnom kraju mjesta vodi prema Šoderici (prilog 1). Sa sjeverne, istočne i južne strane položaj Ledine okružen je dubokim starim meandrom rijeke Drave, a i čitavo je to područje prošarano plićim starim meandrima, smjera zapad-istok.

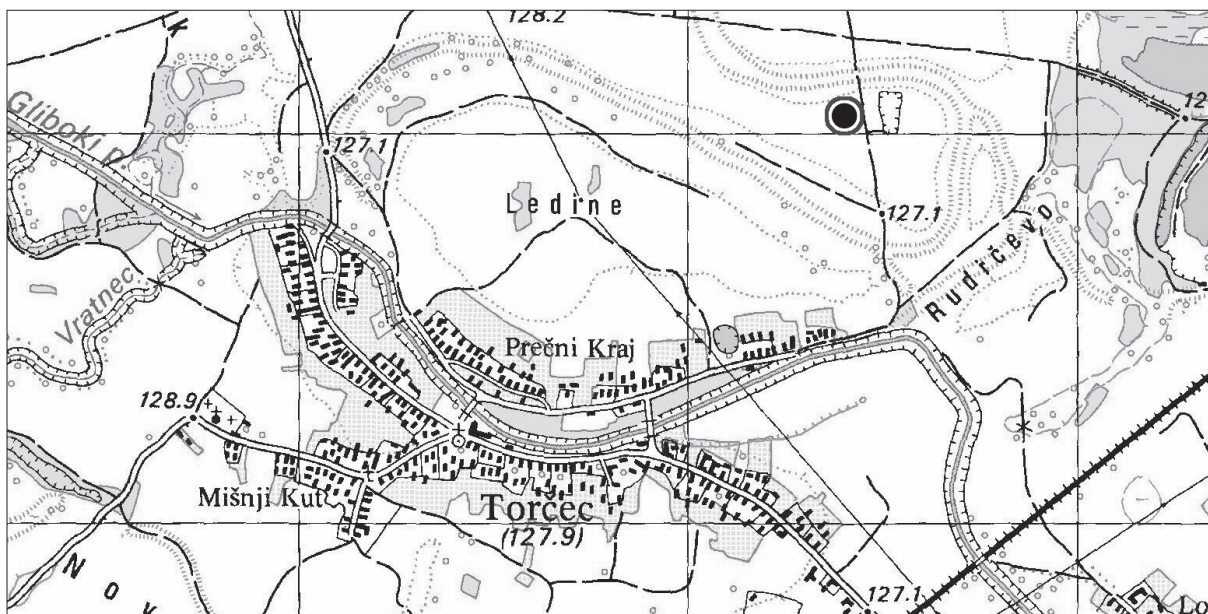
Nalazište Ledine evidentirano je slučajno 1997. g., kada je prigodom poljoprivrednih radova na oranici koju je obrađivao Ivan Zvijerac, zamijećena tamnija mrlja zemlje s izoranim ulomcima ranosrednjovjekovne keramike (Sekelj Ivančan, Zvijerac, 1997, 67). Arheološki nalazi prikupljeni 1997. g., pretežito ulomci keramičkih posuda i kostiju te cijeli i lomljeni riječni obluci, pohranjeni su kod nalaznika Ivana Zvijerca, Podravska 9 u Torčecu.

Nakon listopada 1997. g. položaj Ledine u nekoliko su navrata reambulirali arheolozi Instituta za arheologiju, ali površinski nalazi su nedostajali te je položaj izgledao, u arheološkom smislu, sterilno. Tijekom ožujka i lipnja 2000. g. snimana je okolica Torčeca iz zraka kako bi se ustanovilo postojanje arheološkog lokaliteta na tom položaju. No snimci također nisu potvrđivali njegovo postojanje.

S obzirom na preliminarno vremensko opredjeljenje arheološkog lokaliteta Ledine ranosrednjovjekovnom razdoblju (Sekelj Ivančan 2001, 46, Pl., XLVI,300, 300a, Pl., XLVII,301-308), te na nedostatak sustavnih arheoloških istraživanja nalazišta sa spomenutim značajkama u sjevernom dijelu Hrvatske, provedeno je probno arheološko iskopavanje tijekom 2002. godine (22.- 31. srpnja 2002.) (Sekelj Ivančan, Tkalcćec 2002). Tom je prigodom evidentirano 5 ukopa, naglašeno izduženoga ovaloidnog oblika, zaobljenih uglova koji su zapunjeni tamnijom zemljom, brojnim ulomcima keramike, sporadičnim nalazima kostiju i spaljenih kostiju, lijepa, metalnih predmeta te većom količinom šljunka (cijelih, ali i lomljenih valutica). Svi ukopi javljaju se odmah ispod oranog sloja, a evidentan je izostanak srednjovjekovnoga humusnoga kulturnog sloja

1 Nalazište Ledine evidentirano je 26. listopada 1997. prilikom poljoprivrednih radova na zemljištu vlasnika Josipa Lakuša (kat. čest. 398/106) na kojem su postavljene sonde 2004. g., te na zemljištu Mije Lakuša (kat. čest. 398/107 u k.o. Torčec). Sustavna arheološko-kontervatorska istraživanja položaja Ledine u Torčecu većim su dijelom financirana iz sredstava Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, dodijeljena znanstveno-istraživačkom projektu pod nazivom "Arheološka slika srednjovjekovnih naselja Podravine" (šifra 0197006), voditeljice dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, a dio novčanih sredstava osigurala je Koprivničko-križevačka županija putem Muzeja grada Koprivnice.

2 Pomoćnu stručnu i tehničku ekipu činili su Ivan i Zlatko Zvijerac, a poslove iskopa obavljali su radnici Darko Vrhovski, Marin Mitić, Dejan Mihalec, Damir Kećanović, Tomislav Sitar iz Koprivnice te Željko Gregurić, Danijel Loth i Bojan Blažek iz Torčeca. Na terenu su u četiri dana sudjelovala po desetorica vojnika iz vojarne "Ban Krsto Frankopan" iz Koprivnice. Svima se zahvaljujem na angažmanu tijekom trajanja arheoloških iskopavanja.

Prilog 1. Karta s označenim položajem srednjovjekovnog nalazišta Torčec - Ledine

Appendix 1. - Map with marked location of the medieval Torčec - Ledine site

koji je vjerojatno, bio uništen stalnim plavljenjem Drave, tako da je istraživanjem, u stvari, obuhvaćen samo donji očuvani dio tih tvorevina (Sekelj Ivančan, Tkalčec, 2002a, 308-315; Sekelj Ivančan, Tkalčec, 2003, 127-132).

Kako su se rezultati istraživanja u 2002. g. pokazali izuzetno vrijednima za upotpunjavanje danas još vrlo skromnih znanja o ranosrednjovjekovlju sjeverne Hrvatske, istraživanja su nastavljena i u 2003. godini (6.-20. srpnja 2003.), kada su otkrivena još tri ukopa (Sekelj Ivančan 2003). Dva su ukopa bila identična onima pronađenima 2002. g., dok je treći bio kvadartičnog oblika. Upravo je ovaj posljednji ukop omogućio opredjeljivanje čitavog nalazišta kao ranosrednjovjekovnog naselja s ostacima kvadratičnih kuća, tipičnih za ovo razdoblje od kojih je, u ostalih sedam slučajeva, ostalo očuvano samo dno objekata. U ranosrednjovjekovnoj kući kvadratičnog oblika pronađeni su brojni ulomci keramike pa čak i cijela posuda, razni željezni predmeti, kao npr. ulomci noževa, harpun, keramički pršljen, brončani praporac i brončana karičica sa S-petljom, te mnoštvo životinjskih kostiju, od kojih su najbrojnije riblje. Pronađeni nalazi omogućili su determinaciju ovog položaja kao privremenog ili stalnog (?) boravišta stanovništva koje se bavilo ribolovom (Sekelj Ivančan 2003a, 105-109, Sekelj Ivančan et al. 2003, 118).

U nastavku istraživanja koja su se provodila tijekom ljeta 2004. g.³, pokušalo se dobiti odgovore na pitanja o samoj organizaciji naselja i rasporedu objekata na prostoru omeđenom starim meandrom rijeke Drave (Sekelj Ivančan 2004).

3 Dokumentacija koja je vođena prema službenim obrascima Instituta za arheologiju nadovezuje se na istraživanja 2002. i 2003. g. Kompletna dokumentacija nalazi se u Institutu za arheologiju, te kopije u Muzeju grada Koprivnice. U istraživanjima 2004. g. koja su trajala 24 radna dana, zabilježeno je 10 stratigrafskih jedinica (SJ 023-SJ 032), od kojih se mogu izdvojiti ukopi i zapune. Prikupljeni su svi pronađeni predmeti i ukupno je uvedeno 46 vrećica (N 89-N 134) uglavnom s nalazima keramike i željeznih predmeta te uloncima kamena od žrnja te željezne troske. Prikupljene su 63 vrećice (U 145-U 207) s uzorcima zemlje, vapna, kostiju, zubiju te ugljena. U obrazac posebnih nalaza upisano je 15 nalaza (PN 22-PN 36). Kao dio dokumentacije, izrađeno je 13 listova crteža (Crtež br. 32-43) u mjerilu 1:50, 1:20 i 1:10 te 1 plan odnosno tlocrt iskopa - ispis iz kompjutera nakon geodetskog snimanja i mjerenja totalnom geodetskom stanicom (mr. sc. Tatjana Tkalčec). Tijekom iskopavanja snimano je kolor-negativ filmom, dia-pozitiv filmom te digitalnim fotoaparatom.

Koordinatna mreža postavljena je i godine 2004. na osnovi kvadranta veličine 5 x 5 m, raspoređena od kvadranta □ E 67 i F 67 do E 77 i F 77, a prema koordinatnom sustavu iz 2003. g. U potpunosti su istraženi kvadranti □ E 67, 68, 69, 70, 72, 73, 75, te □ F 67, 69, 74, 77. Materijalni ostaci pronađeni su u □ E 75, □ F 67 i □ E 68, dok su ostali bili u arheološkom smislu sterilni. Djelomično su istraživani i kvadranti □ E 40, 39, □ F 39, 38, □ G 39, 38 u kojem je pronađen jedan kanal te □ F 34, gdje je evidentiran jedan ovalni ukop. Opseg iskopa u djelomično istraženim kvadrantima varira ovisno o položaju i veličini registriranih mrlja, a istražena je površina od 275 m² po kvadrantima te oko 55 m² u naknadnim iskopima.

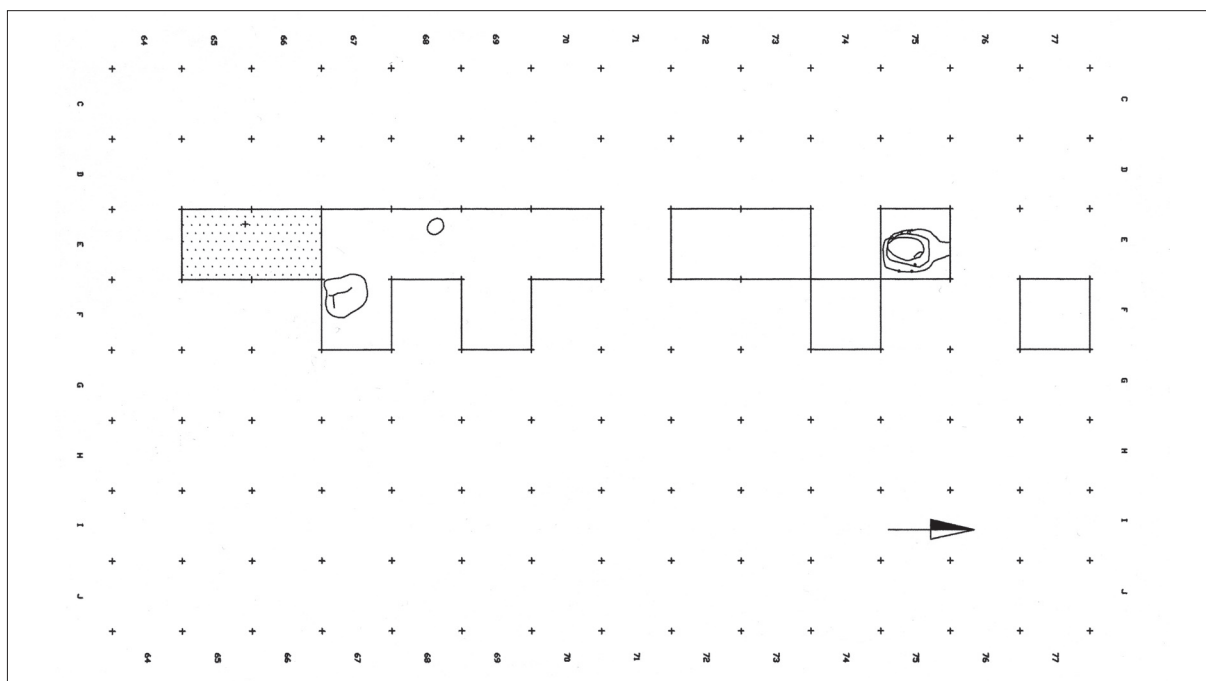
Slojevi su identični slojevima registriranim tijekom 2002. i 2003. g. i to - recentni humus - orani sloj tamnosmede pjeskovite ilovače - SJ 001 (10 YR 3/3)⁴. Sloj 001 leži na sloju svjetlo smeđeg pijeska miješanog s ilovačom - SJ 004 (2.5 Y 3/2). Ispod sloja SJ 004 nalazi se sterilni sloj žutog pijeska - SJ 005 (2.5 Y 4/4), a ispod njega sloj svijetlog, sivog pijeska - SJ 010 (2.5 Y 6/2).

Iskopavanjima u 2004. g. istražene su tri kulturne zapune, zatvorene cjeline, tj. tri ranosrednjovjekovna objekta.

Mrlja koja je uočena na relativnoj dubini 0,23 m u SZ dijelu kvadranta E 68, označena je kao SJ 025 - ukop i SJ 026 - zapuna. Bila je izduženoga ovaloidnog oblika, zaobljenih uglova i isticala se u okolnom svjetlijem sloju SJ 004. U tamnosmedoj zapuni prošaranoj garom, debljine 18 cm, pronađeno je vrlo malo usitnjenih ulomaka keramike te nešto šljunka. U ovom objektu nisu pronađene životinjske kosti.

Druga mrlja, SJ 027 - ukop i SJ 028 - zapuna, primijećena je na relativnoj dubini od 0,32 m, u kvadrantu F 67. Izdvajala se kao tamnija mrlja kvadratičnog oblika na svjetlijem sloju SJ 004. Zapuna debljine 0,24 m, bila je prošarana ugljenom i garom, a od nalaza prikupljeno je

4 Boje zemlje uzete su prema tablici Munsell Soil Color Chart, 1992. revised edition, Mabeth, Division of Kollmorgen Instruments Corp., Newburgh, New York.

Prilog 2. Plan dijela istražene površine (□ E 67-70, 72, 73, 75, □ F 67, 69, 74, 77) (izradila Tatjana Tkalčec)

Appendix 2. - Chart of part of the excavated surface (□ E 67-70, 72, 73, 75, □ F 67, 69, 74, 77) (by Tatjana Tkalčec)

Slika 1. Ukop SJ 023 (snimila Tajana Sekelj Ivančan)

Fig. 1. - Pit SJ 023 (photo by Tajana Sekelj Ivančan)

dosta ulomaka keramičkih posuda i lijepa te sporadično životinjskih kostiju. Od metalnih predmeta pronađena su dva manja željezna nožića.

Treća mrlja, SJ 023 - ukop i SJ 024 - zapuna, zamijećena je na 0,24 m relativne dubine u kvadrantu E 75. Bila je kvadratičnog oblika naglašenih zaobljenih uglova, s izduženim dijelom na sjevernoj strani. U zapuni, debljine 63 cm, pronađena je veća količina lijepa, ulomci više keramičkih posuda, mnoštvo životinjskih kostiju i zubiju, te nekoliko željeznih predmeta i troske. Osim željeznih predmeta, pronađeno je šest malih keramičkih pršljenova i

jedan obrađeni koštani predmet. Nakon pražnjenja zapune definiran je kvadratični oblik ukopa, naglašenih uglova, osim na JZ strani. Po sredini objekta protezao se najdublji dio ukopa, dok je na rubnim dijelovima i čitavoj sjevernoj površini objekt plići. Ukop u sredini objekta, naglašeno je izduženoga ovalnog oblika, a proteže se u smjeru S-J, te prati oblik čitavog objekta. Na istočnom i zapadnom rubu ukopa evidentirane su po tri rupe dimenzija 10 -16 cm koje su vjerojatno ostaci drvenih stupova nosive konstrukcije, kojom je objekt bio natkriven (Sekelj Ivančan 2004a, 132-135).

Zbog otvorene, veoma velike površine, u dosadašnjim istraživanjima, a sporadično raspoređenih pronađenih objekata, naknadno su načinjene kontrole u pet linija uzduž kvadranta E 65 i 66 na način da se postrugala površina od 0,40 m širine na svakih 1,20 m, te u još pet linija uzduž dijelova kvadranta E i F 28-50, na isti način. Nakon pronalaska ostataka triju objekata u iskopavanjima 2004. g., takvom naknadnom kontrolom evidentiran je i jedan kanal, SJ 029 - ukop i SJ 030 - zapuna, koji se protezao smjerom SZ-JI u kvadrantima E 40, 39, F 39, 38, G 39, 38, pedesetak metara južnije od najjužnijega istraženog objekta (Sekelj Ivančan, Tkalčec 2003, 128). Kanal je zamijećen na relativnoj dubini od 0,39 m, na svjetlijem sloju SJ 004. Na iskopanoj površini kanal je na sjevernom rubu sonde bio dužine 14,70 m, a na južnom 15,10 m te se protezao u neistraženi dio površine. Na istoku mu je širina iznosila 2 m, a na zapadu 1,40 m. U gornjem dijelu zapune, debljine 65 cm, rijetko su nađeni jako usitnjeni ulomci keramike i lomljeni šljunak, a ističe se jedan nalaz metalnog predmeta - harpun.

Nešto južnije od kanala evidentiran je u F 34 jedan ovalni ukop, SJ 031 - ukop i SJ 032 - zapuna koja se sastojala od tamnije zemlje bez materijalnih ostataka.

Svi ukopi kao i ukopi iz istraživanja 2002. i 2003. godine, javljaju se odmah ispod oranog sloja u sloju kompaktnog svijetlosmeđeg pijeska, miješanog s ilovicom SJ 004 te sijeku sloj SJ 005 i sloj SJ 010.

U dosadašnjim istraživanjima ustanovljen je osnovni, kvadratični, oblik kuća ranosrednjovjekovnog naselja na položaju Ledine u Torčecu. Iskopavanjima u 2004. g. pokušalo se dobiti odgovore na pitanja o samoj organizaciji naselja i međusobnom rasporedu objekata, te postoje li između do sada otkrivenih objekata neke druge tvorevine, kao npr. ognjišta na otvorenom, ograde oko kuća, možebitni gospodarski objekti i drugo. Raspored evidentiranih objekata pokazuje neke zakonitosti. Oni se protežu smjerom JZ-SI i prate liniju staroga dravskog meandra. Objekti su organizirani u skupine, po dva ili tri, a rasprostiru se u paralelnim linijama koje se protežu u razmaku od četrdesetak metara. Kontrole prostora između objekata koje su obavljene tijekom istraživanja 2002., 2003., a naročito 2004. godine, pokazale su da između pronađenih objekata nema ostataka drugih nastambi, kao ni drugih nepokretnih nalaza npr. ognjišta, ograda ili drugo. Iako te tvorevine nisu pronađene, ne znači da ih izvorno naselje na Ledinama nije imalo. Izostanak drugih nepokretnih nalaza između objekata arheološkim iskopavanjima moguće je objasniti njihovom malom dubinom. Naime, najočuvanija su dva najsjevernija objekta uz sam meandar, i tek s njihovim otkrivanjem bilo je moguće protumačiti nalaze ostalih koji su bili veoma uništeni i očuvani samo u svojim krajnjim donjim dijelovima. Razlog tomu je često plavljenje rijeke Drave, čija voda je odnijela gornje dijelove objekata te su očuvani samo najdublji dijelovi nastambi. Ostale tvorevine, smještene između objekata, bile su vjerojatno pliće ukopane pa su plavljenjem Drave i uništene. Mogući uzrok napuštanju naselja, vjerojatno je bila upravo jedna takva poplava. Provedena C¹⁴ analiza ugljika s iskopavanja 2002. g. kao i ponovljena analiza ugljena prikupljenog 2003. g. ukazuje na postojanje ovoga naselja u razdoblju ranoga srednjeg vijeka i to na prijelazu iz 10. u 11. stoljeće. Stoga se može pretpostaviti da je tada ili neposredno nakon

toga vremena došlo do spomenute prirodne katastrofe. O učestalosti plavljenja Drave govore nam kasniji povijesni izvori pa je moguće pretpostaviti da je rijeka plavila okolno područje i u razdoblju o kojem povijesni izvori šute. Arheološkim iskopavanjima provedenim 2004. g. dobivene su potvrde tih pretpostavki u evidentiranim ukopima i zapunama riječnih naplavina, pronađenih ove godine (SJ 031/032), ali i u nalazima ulomaka ranosrednjovjekovne keramike iz sloja SJ 004, duž čitave iskopavane površine tijekom svih istraživanja.

Prema pokretnim materijalnim ostacima, poglavito malih noževa kratkog sječiva koji su služili za čišćenje riba, nekoliko tipova malih keramičkih pršljenova za ribarske mreže, koštanih alatki od kojih je zanimljiv harpun te metalnih većih i manjih udica, može se zaključiti da je stanovnicima naselja uz dravski meandar na Ledinama osnovna gospodarska djelatnost bila ribarstvo. U vrijeme kada je meandar bio ispunjen vodom, predstavljao je i nepresušni izvor hrane starih Torčanaca.

Literatura

- Sekelj Ivančan T., Zvjerac I. 1997, Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca - Koprivničko-križevačka županija, ObavijestiHAD XXIX/2, Zagreb, 65-69.
- Sekelj Ivančan T. 2001, Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD", BAR IntSer 914, Oxford
- Sekelj Ivančan T., Tkalčec T. 2002, Izvješće o arheološkim istraživanjima nalazišta Torčec - Ledine, u razdoblju od 22. do 31. srpnja 2002. godine, Zagreb.
- Sekelj Ivančan T., Tkalčec T. 2002a, Probna arheološka istraživanja u okolici Torčeca, PodrZb 28, Koprivnica, 308-315.
- Sekelj Ivančan T. 2003, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Torčec - Ledine, u razdoblju od 6. do 20. srpnja 2003. godine, Zagreb
- Sekelj Ivančan T. 2003a, Ranosrednjovjekovno naselje Torčec - Ledine 2003., ObavijestiHAD XXXV/3, Zagreb, 105-109.
- Sekelj Ivančan T., Tkalčec T. 2003, Ranosrednjovjekovno nalazište Torčec - Ledine 2002, ObavijestiHAD XXXV/1, Zagreb, 127-132.
- Sekelj Ivančan T., Tkalčec, T., Šiljeg, B. 2003, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, PrilInstArheolZagreb 20, Zagreb, 113-130.
- Sekelj Ivančan T. 2004, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Torčec - Ledine, u razdoblju od 10. srpnja do 5. kolovoza 2004. godine, Zagreb
- Sekelj Ivančan T. 2004a, Ranosrednjovjekovno naselje Torčec - Ledine 2004., ObavijestiHAD XXXVI/3, Zagreb, 130-136.

Summary

In the period from 10 July to 5 August 2004 the Institute for Archaeology from Zagreb in co-operation with the Koprivnica Town Museum, led by Tajana Sekelj Ivančan, Ph.D., continued systematic archaeological excavations at the Ledine site in Torčec (Appendix 1).

In the excavations of 2004, three cultural fillings, or closed units, i.e. three early medieval structures were investigated (Appendix 2). One of the structures had a longitudinal oval shape, with rounded corners, and in the dark brown, 18 cm thick filling, dappled with soot, a small number of small ceramic fragments and some gravel were found. The second facility stood out as a dark rectangular stain. In the 0,24 m thick filling, dappled with charcoal and soot, plenty

of ceramic vessel and daub fragments, two smaller iron knives and sporadic animal bones were collected. The third structure is square in shape with apparently rounded corners and an extended part on the northern side. In the 63 cm thick filling a larger quantity of daub was found, as well as fragments of several ceramic vessels, a large number of animal bones and teeth, several iron artifacts, dross, six small ceramic whorls and a dressed bone artifact were found. The central part of the pit was the deepest, becoming "atter toward the margins, whereas three holes from wooden pillars were registered on the eastern and western margin of the pit (Fig. 1).

In the subsequently conducted controls of a larger area a canal was registered, extending in NW-SE direction. In the upper part of the 65 cm thick canal filling sporadic finds of extraordinarily fragmented ceramics and crushed gravel were unearthed, whereas a metal artifact - a harpoon - stands out. Somewhat more to the south of the canal an oval burial without any material remains was registered.

According to movable material remains, particularly small short-bladed knives that were used to gut and scale fish, several types of small ceramic fishing net whorls, bone tools, of which the harpoon is particularly interesting, and larger and smaller metal hooks, we can conclude that the basic industry of the inhabitants of the settlement along the Drava River meander in Ledine was fishing. At a time when the meander was filled with water it was an inexhaustible source of food to the ancient population of Torčec.

The river was probably also the direct cause for abandonment of the settlement. According to C^{14} dating, the settlement existed in the tenth and eleventh centuries, and at that time or immediately thereafter there was probably a flood which, as the archaeological excavations show, destroyed the uppermost parts of the facilities and the presumed buildings between them. Layer SU 004, with finds of early medieval ceramics expanding on the entire excavated surface, suggests the same.